

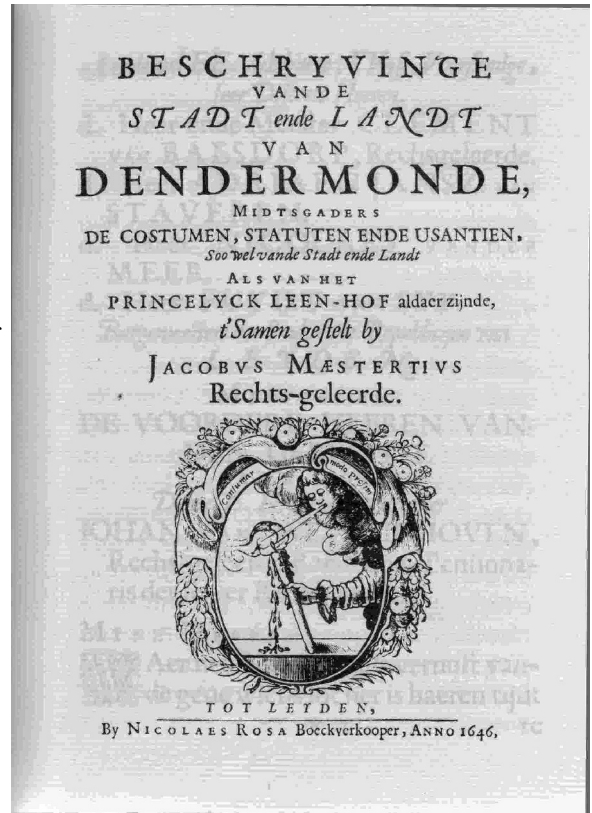
Beschryvinge vande stadt ende landt van Dendermonde, mitsgaders de costumen, statuten ende usantien, soo wel vande stadt ende landt als van het princelyke leen-hof aldaer zijnde,
door Jacobus Maestertius (1610-1658), Leiden 1646.

Het boek

De Koninklijke Bibliotheek van België te Brussel, afdeling Kostbare werken, bewaart onder nr. VH 27.687 A L.P. een bijzonder exemplaar van dit boek. Het werd uitgegeven in – 4°, (12) + 216 + 69 + (2) + 48 p. en is geïnterfolieerd met 47 bladen met ongedateerde en ongesignde pentekeningen. Het boek is afkomstig uit de grote bibliotheek van Karel Van Hulthem (1764-1832)¹ en werd in 1836 door de Koninklijke Bibliotheek verworven.

Het exemplaar is gebonden in een laat 18de-eeuwse bruine kalfsleideren band, 195 x 155 mm., goudgestempelde rug met vijf nerven. Titulus op rood leder : «BESCHRYV / VAN / DENDERM.»; rood geverfd op de snee. Het is ooit opnieuw ingebonden; er is niet meer na te gaan hoe het er oorspronkelijk uitzag. Het boek bevat twee oude bezitsmerken, nl. de handtekening van Isaac Commelyn² op de titelpagina en het ex-libris van Anne Therese Ph. D'Yve³. Daartussen is het in het bezit geweest van Andries Schoemaker (1660-1735).

De nalatenschap van Andries Schoemaker kwam in handen van zijn zoon Gerrit (1692-1736). Die overleed onverwacht, nog geen 22 maanden na zijn vader. Hij liet een indrukwekkende maar chaotische bibliotheek en een verzameling van prenten en tekeningen na, waaronder een groot deel van het archief van zijn vader. Van Gerrits nalatenschap zijn drie veilingcatalogi gemaakt. In de tweede catalogus wordt genoemd: 'Een Boekje met Tekeninge van Dendermonde en de omgelege Dorpen'⁴. Het verkleinwoord boekje zal wel ontstaan zijn omdat het tussen een aantal veel grotere omslagen met tekeningen staat. De koper is niet bekend⁵, maar het is vrijwel zeker dat het hier om het van Hulthemexemplaar in de KB Brussel gaat.



In de nalatenschap van Gerrit Schoemaker komen nog enkele manuscripten voor die betrekking hebben op het plaatsen in huidige België. Van vader Andries: *Leevens van de Hertogen van Brabant en Graven van Vlaenderen ...*, 2 delen, en *Van de Bisschoppen en Burgemeesteren de Stadt Luijck ... zeedert den jare 1200 tot 1723*.⁶ Van Gerrit: *Pierre Balthasar les Généalogies, etc. des forestiers et comtes de Flandres*, door hem uit het Nederduitsch vertaald, *Toneel der Hertogen van Brabant, met hunne afbeeldzels* en een omslag *Extraits Genealogiques des divers familles de Flandre*.⁷ Van deze geschriften is geen huidige verblijfplaats bekend.

In 1994 is van het boek met de pentekeningen van Dendermonde een anastatische herdruk uitgegeven door Jozef Dauwe, advocaat te Dendermonde.⁸ Hij laat het originele gedeelte volgen door een toelichting van 50 pagina's, waarin hij na een beschrijving van het boek en de auteur nader ingaat op de tekeningen en wat ze voorstellen. Uit zijn tekst blijkt dat door de vele oorlogshandelingen in Dendermonde zelf nauwelijks historische afbeeldingen te vinden zijn. Daarom is dit boek een uitzonderlijke bron voor de geschiedenis van Dendermonde. Dauwe komt tot de conclusie dat de tekeningen in het boek gebaseerd zijn op «naer het leeven geteekende» gezichten.

De tekst van het boek valt niet binnen het kader van ons onderwerp en blijft verder onbesproken.

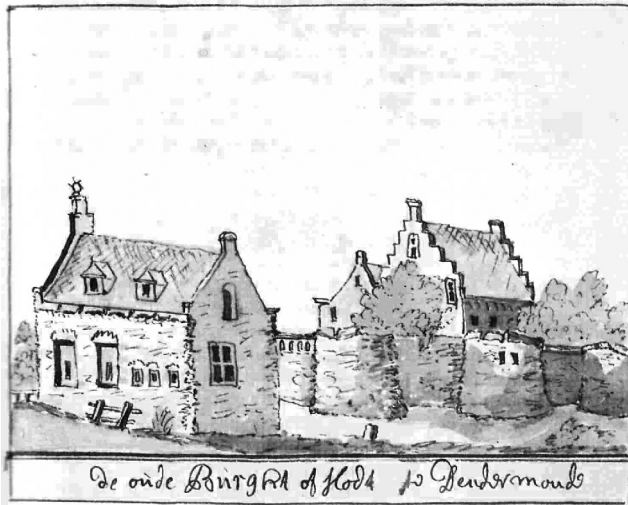
De tekeningen

De heer Dauwe vermeldt in zijn boek dat de tekeningen niet gedateerd noch gesignd zijn en de tekenaar aldus onbekend is. Het lag ook niet voor de hand de tekenaar in Nederland te zoeken. Dank zij deze site kwam in 2007 de graficus Gerrit Baten tot de ontdekking dat de tekeningen door Andries Schoemaker gemaakt waren.

Op 46 van de ingevoegde 47 bladen staat telkens één tekening van ± 100 x 127 mm. Die kunnen met zekerheid aan Andries Schoemaker (1660-1735) worden toegeschreven. Ze zijn getekend in zijn bekende onbeholpen stijl en met waterverf ingekleurd, schijnbaar met nog meer haast dan gewoonlijk. Het tweede ingevoegde blad bevat twee pentekeningen van 85 x 122 mm, die door Jacobus Stellingwerf (1667-1727) gemaakt zijn. De bovenste daarvan geeft blijkens beeld en onderschrift hetzelfde gebouw weer als het door Schoemaker op het eerste blad getekende.

Dat is geen onbekend verschijnsel. Otten heeft opgemerkt dat Schoemaker kennelijk niet tevreden was over zijn eigen onbeholpen tekeningen en ze Stellingwerf nog eens in het net over liet tekenen.⁹ In totaal heeft Stellingwerf meer dan 800 tekeningen voor Andries Schoemaker gemaakt; bij verschillende daarvan heeft een origineel van of door Schoemaker als voorbeeld gediend.¹⁰

Van Andries Schoemaker zijn in Nederland, verspreid over verschillende bewaarinstellingen, ongeveer honderd manuscriptbanden bewaard gebleven. Meestal bevatten ze een combinatie van tekeningen en tekst. In de *Beschryvinge ... van Dendermonde* heeft hij slechts tekeningen toegevoegd. Het is niet duidelijk hoe hij aan de door hem nagetekende voorbeelden kwam. Waarschijnlijk is hij zelf nooit in Dendermonde geweest.



De tekeningen zijn gemaakt tussen ongeveer 1726, toen Andries Schoemaker begon met het (laten) maken van topografische tekeningen, en zijn dood in 1734.¹¹ Ze stellen stadsgezichten van Dendermonde en gezichten van de dorpen in het land van Dendermonde voor. Volgens Dauwe geven ze er een tamelijk volledig beeld van¹², wat er op wijst dat Schoemaker, die immers niet persoonlijk met het gebied bekend was, het boek nauwkeurig gelezen heeft en over de nodige afbeeldingen kon beschikken.¹³

Lijst der tekeningen

De 48, niet-genummerde, pentekeningen werden uitgevoerd op 47 bladen papier.¹⁴ Vijfentwintig ervan zijn zichten op gebouwen binnen de stad [nrs. 1-12, 14-26], en eenentwintig geven zichten op de dorpen en vrijheerlijkheden van het Land van Dendermonde [nrs. 27-36, 38-48]. Verder nog een pentekening van de oude abdij van Zwylveke buiten de stadsmuren [nr. 13] en van de wijk Nouburg naast de stad [nr. 37].

nr	tussen	in herdr	onderschrift	identificatie	formaat
[1]	4-5	4-5	<i>de oude Burght of Slodt te Dendermonde</i>	de oude burcht	100 x 127 mm
[2]	8-9	4-5	<i>de Oude Burght of Slodt</i>	de oude burcht (JSt)	85 x 121 mm
[3]	8-9	4-5	<i>'t Nieuwe kasteel, door de prins van parma gesticht</i>	het nieuw kasteel (JSt)	85 x 122 mm
[4]	8-9	12-13	<i>'t kasteel te dermonde door den prins van parma gebout</i>	het nieuw kasteel	101x132 mm
[5]	10-11	12-13	<i>'t stad huys en laken hal te dendermonde</i>	het stadhuys	100 x 128 mm
[6]	12-13	20-21	<i>de Brauwels poort Brusselse poort</i>	de Brusselse poort	100 x 125 mm
[7]	13-14	20-21	<i>de mechelse poort</i>	de Mechelse poort	99 x 126 mm
[8]	13-14	28-29	<i>de vaar of wasen poort en gasthuys van St. blasius</i>	de Steenpoort	100 x 130 mm
[9]	13-14	28-29	<i>de steen poort</i>	de Veerpoort	97 x 128 mm
[10]	26-27	32-33	<i>het vleeshuys</i>	het Vleeshuis	100 x 128 mm
[11]	92-93	40-41	<i>de grote of St. Marias kerk te dendermonde</i>	de O.-L.-Vrouwekerk	100 x 125 mm
[12]	104-105	88-89	<i>de kerk van St. gilles te dendermonde</i>	de St.-Gilliskerk	100 x 120 mm
[13]	106-107	96-97	<i>D Abdy van Zwylveke</i>	de abdij van Zwylveke	98 x 126 mm
[14]	112-113	100-101	<i>de bagynen haar kerk en woning</i>	het begijnhof	102 x 104 mm
[15]	112-113	100-101	<i>Abdij van St. brigitta</i>	de abdij van St. Brigitta	101 x 135 mm
[16]	114-115	108-109	<i>t klooster van de zwarte susters te dendermonde</i>	het klooster der Zwartzusters	103 x 125 mm
[17]	116-117	108-109	<i>t Clooster der Capucijnen te dendermonde</i>	het klooster der Kapucijnen	100 x 126 mm
[18]	116-117	116-117	<i>t gasthuys van St Blasius bij de gentse poort</i>	het St.-Blasius-gasthuis	100 x 129 mm
[19]	118-119	116-117	<i>heylige Geest huys</i>	met H.-Geesthuys	103 x 128 mm
[20]	118-119	120-121	<i>St. Johannes d Evangelist gasthuys</i>	het gasthuis van St.-Jan de Evangelist	103 x 126 mm
[21]	120-121	120-121	<i>St. Joris Capel</i>	de St.-Joriskapel	104 x 131 mm
[22]	120-121	120-121	<i>St. Jacobs Capel</i>	de St.-Janskapel	105 x 127 mm
[23]	120-121	120-121	<i>de dijkpoort en t gasthuys van de livevrouwe</i>	de Dijkpoort en O.L.Vrouw gasthuis	98 x 133 mm
[24]	120-121	120-121	<i>St. Rochus kapel te dendermonde</i>	de St.-Rochuskapel	98 x 128 mm
[25]	120-121	120-121	<i>St Nicolaas Capel</i>	de St.-Niklaaskapel	105 x 125 mm
[26]	120-121	120-121	<i>St. Eloys Capel</i>	de St.-Elooiakapel	106 x 129 mm
[27]	124-125	120-121	<i>het dorp hamme</i>	Hamme	98 x 131 mm
[28]	126-127	124-125	<i>het dorp Wuttere</i>	Wetteren	98 x 128 mm
[29]	128-129	124-125	<i>het dorp Berlare</i>	Berlare	98 x 128 mm
[30]	128-129	128-129	<i>het dorp denderbelle</i>	Denderbelle	97 x 128 mm

[31]	128-129	128-129	het dorp Opwijk	Opwijk	101 x 129 mm
[32]	128-129	128-129	het dorp Lebbeke	Lebbeke	98 x 126 mm
[33]	128-129	128-129	het dorp St. gillis	St. Gillis (?)	99 x 131 mm
[34]	130-131	132-133	het dorp grunbergen	Grembergen	98 x 128 mm
[35]	130-131	132-133	t dorp Zele	Zele	98 x 133 mm
[36]	132-133	136-137	het dorp Basserode	Baasrode	94 x 126 mm
[37]	138-139	144-145	den Nouburch	de Nieuwburg	99 x 129 mm
[38]	140-141	xx	het dorp schellebelle	Schellebelle	98 x 132 mm
[39]	142-143	xx	het dorp Moorsele	Moorsel	100 x 132 mm
[40]	146-147	156-157	t dorp Uytbergen	Uitbergen	84 x 131 mm
[41]	150-152	156-157	t dorp Calckene	Kalken	101 x 125 mm
[42]	154-155	164-165	het dorp laerne	Laarne	100 x 134 mm
[43]	162-163	164-165	het dorp Appels	Appels	106 x 125 mm
[44]	166-167	168-169	het dorp Odegem	Oudegem	102 x 125 mm
[45]	176-177	176-177	Eegene	Eegene	98 x 138 mm
[46]	176-177	180-181	het dorp Wiese	Wiese	105 x 127 mm
[47]	178-179	180-181	t dorp Moerseke	Moerzeke	84 x 127 mm
[48]	180-181	184-185	het dorp Gevergem	Gevergem (Moorsel)	99 x 126 mm

- ¹ *Bibliotheca Hulthemiana ou catalogue méthodique de la riche et précieuse collection de livres et des manuscrits délaissés par M. Ch. Van Hulthem*, dl. IV, Gent, 1836, p. 421, nr. 27.687.
- ² Izaak Commelin (1598 – 1676), boekdrukker en regent van de stad Amsterdam;
- ³ Anne Therese Philippine d'Yve (1738 - 1814), Brussel, 'grand bibliophile'.
- ⁴ *Register Van een schoone Versaameling Prenten en Tekeningen (...) Alle nagelaten door Gerrit Schoemaker*, verkocht 4 Maart 1737 en volgende dagen. Het boekje over Dendermonde staat op p. 15 onder nr. AA.
- ⁵ Jeanine Otten in 'De Atlas Schoemaker' in *Voor Nederland* bewaard, 1995, p. 180: 'De reeks manuscripten van Schoemaker viel na de dood van Gerrit uiteen. Op 18 februari 1737 werd de serie in veiling in parten verkocht en kwam weer gedeeltelijk aan het eind van de negentiende eeuw, tussen 1880 en 1909, in Brussel op de markt.' In noot 13 op p. 187 merkt zij op dat deze banden hoogstwaarschijnlijk afkomstig waren uit de bibliotheek van ridder Barend van Lockhorst (1771-1831), die een deel van zijn leven nabij Brussel woonde.
Op de veiling G. Elte 13 mei 1910 in Leiden werden tenminste 4 Schoemaker-manuscripten verkocht die afkomstig waren uit de Bibliotheek Van Lockhorst. Deze kwamen tenslotte in Nederlandse bibliotheken/archieven terecht. Het boek over Dendermonde kwam weliswaar uit een twee weken later gehouden veiling, maar die heeft wellicht dezelfde kopers getrokken. De vraag rijst of al deze exemplaren niet, via een of meer onbekende tussenpersonen, in het bezit van Anne Therese Philippine d'Yve gekomen zijn en daarna deels bij M. Ch. Van Hulthem en deels bij ridder Barend van Lockhorst, die tijdgenoten waren. Daar is echter niets van gevonden.
- ⁶ Vermeld in het *Register ... van boeken ... nagelaten door Gerrit Schoemaker*, te Amsterdam te verkopen op den 18 Febr.1737. In folio, fol. 93, nr 18 en nr. 54
- ⁷ Resp. vermeld in het *Register Van een zeer schone verzameling van met de Hand geschrevenen boeken ... nagelaten door Gerrit Schoemaker*, te Amsterdam te verkopen den 13 January 1738. In folio, p. 4, nr. 15 en in quarto nr. 32 en in *Register ... van boeken ... nagelaten door Gerrit Schoemaker*, te Amsterdam te verkopen op den 18 Febr.1737, p. 96 nr. 42..
- ⁸ *Beschryvinge vande Stadt ende Landt van Dendermonde, t'Samen gestelt by Jacobvs Maestertivs Rechts-geleerde*. Anastatische herdruk naar de editie Leiden 1646 aangevuld met de tekeningen uit het Van Hulthemexemplaar Kon. Bibliotheek VH 27.687 A L.P., heruitgegeven en toegelicht door Jozef Dauwe (...) Dendermonde 1994
- ⁹ Jeanine Otten in 'Opdrachtgevers: Andries en Gerrit Schoemaker', in *Pronk met Pen en Penseel*, L. Kooijmans (red.), 1997, p. 112. Zie ook Jeanine Otten, 'De Atlas Schoemaker' in *Voor Nederland* bewaard, 1995, p.180.
- ¹⁰ In *Beschryving en Afbeelding ... in Zuijt Hollant ...*, deel II, pag. 328 zit zelfs onder een opgeplakte tekening van Duivenvoorde 1681 door Stellingwerf nog de tekening van Andries Schoemaker van hetzelfde object. Collectie KOG in Bibliotheek Rijksmuseum, Amsterdam.
- ¹¹ Meer hierover op deze site: www.historischetopografie.nl >Andries en Gerrit Schoemaker > tekenend door Nederland.
- ¹² Jozef Dauwe, anastatische herdruk van *Beschryvinge vande stadt ende landt van Dendermonde*, p. 370-371 'Geologische situering en volledigheid van de reeks afbeeldingen.'
- ¹³ In die tijd was het verzamelen van 'gedenkstukken der ouden' een populair tijdverdrijf. Manuscripten werden geruild of verhandeld en Schoemaker, die koopman van beroep was, kwam veel tegen en kocht nog al eens wat.
- ¹⁴ Nr. [1] en [2] staan samen op een blad. De nrs. [40] en [47] zijn opgeplakt.